

Л. М. Марчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «СТРАЖДАННЯ» У «ФІЛОСОФСЬКИХ МІСТЕРІЯХ» ІВАНА ОГІЄНКА

Головне завдання концептивістики полягає в тому, щоб дослідити й системно описати концепти певної мови за допомогою лінгвістичних засобів, тобто мовно-концептуальні картини світу, враховуючи можливу лакунарність концепту або його окремих складників. У статті проаналізовано концепт «страждання» як ціннісну домінують авторської картини світу Івана Огієнка та мовну реалізацію репрезентованого концепту у драматичних творах.

Ключові слова: концепт, концептивістика, концептуальна картина світу, концептуальний аналіз, цінності, поняття «страждання».

На сучасному етапі лінгвістичних пошуків важливе місце посідає питання особливостей представлення знань у мові та свідомості людини (Болдирев М., Вежицька А., Кубрякова О., Стернін І., Попова З., Селіванова О. та ін.). Ці питання розглядає когнітивна лінгвістика. Саме завдяки когнітивним дослідженням у науковий обіг ввели такі актуальні сьогодні поняття, як «*концепт*», «*концептуальний аналіз*», «*концептуальна картина світу*».

У сучасній лінгвістичній науці виокремлюються два основні дослідницькі підходи до аналізу концептів: лінгвокогнітивний та лінгвокультурологічний. Дослідники, які репрезентують лінгвокогнітивний підхід, зокрема Кубрякова О., Телія В., Селіванова О. та ін., вважають, що у концептах втілюються не лише поняття, але й знання людини про світ, певні асоціації, які викликає те чи те слово, а також її особистісні переживання. Концепт, що народжується як образ у свідомості окремої людини, згодом абстрагується до різних уявлень і понять, узагальнюється і зберігається в культурній пам'яті етносу чи народу [4, с.90-93; 9, с.94-95; 6, с.77].

Водночас учені схиляються до думки, що існує декілька різновидів концептуального аналізу і кожен дослідник пристосовує його для аналізу «свого» концепту. Подібні погляди виражають Вільчинська Т., Краснобаєва-Чорна Ж., Скаб М. та інші, зауважуючи, що концептуальний аналіз – це спільна назва для цілої групи лінгвістичних методів дослідження структур репрезентації знань. Причому та чи та модель концептуального аналізу залежить не тільки від складності та значущості концепту, але й від мети і завдань, які ставить перед собою дослідник [2, с.67-79].

Поняття «*страждання*» в медицині трактують здебільшого як *патологію*. «Патологія – (від грец. *πάθος* – біль, страждання і «...логія») 1. Наука про хворобливі (*патологічні*) процеси в організмі людини й тварин. 2. В широкому розумінні П. – будь-яка ненормальність [7, с. 507]. Отже, страждання, як патологія, згідно з медициною, є фізичним станом, протилежним здоров'ю, хворобою. Таким чином, *страждання* споріднене з поняттям хвороби, а це дає змогу розширити семантичний ряд досліджуваного об'єкта.

У релігії *страждання* – те, що потребує спокути провини, вимагає очищення від гріха. У Слові Митрополита Львівського на свято Страждання Пресвятої Богородиці натрапляємо на таке: «Наша Церква у цей день пригадує нам про страждання Божої Матері, Марії, що привела на світ Божого Сина. Праведники

Церкви звернули увагу на болі Марії, на її переживання, якими було охоплене її серце та дух. Вона каралася, коли бачила погорду людей над Другою Особою Божою, а ще більше страждала від того, коли катували її Сина, вкляли хрест на його рамена як злочинцеві – та розіп'яли на ньому... Ми не в силі збагнути глибокої відповіді Марії на слова ангела, який прибув з пропозицією від Небесного Отця – вона промовила: «... Ось я Господня слугиня: нехай за мною станеться по твоєму слову!...» (Лк 1,38). Коли її Син терпів різні тортури від людей, нічого не сказано про прихід ангела до неї зі словами підтримки. Була ніби залишена сама на себе, огорнена словами Ісуса: «... Елої, Елої, лама савахтані?... Боже мій, Боже мій! Чому єси покинув мене?» (Мр 15,34). Слова вмираючого Спасителя на хресті стали страждальним відгомонам у серці Марії. Що діялося у цій найбагатородній душі? Яку відповідь вона давала на ці негідні вчинки та злочини негодящих людей? – Мабуть, бездонно корилася духом, плакала, тремтіла й промовляла, що вона – слугиня Бога. Бажала сповнити усе згідно волі Отця, що на небесах. Просила разом зі своїм вмираючим на хресті Сином, щоб Небесний Отець прости в гріхи кривдникам його Сина. Так, великий біль стискав серце Марії, але вона не тратила рівноваги. Свідомо й цілковито перебувала у Божих руках» [1].

Кононенко В. І. зазначає: «Стражденність життя осмислюється в категоріях буття як супровід особистості, обов'язковий атрибут самого існування людини» [2, с.259], а концепт *страждання* визначає як випробування, що його має відбутися людина заради наступного полегшення, як спокуту за гріхи, супроводжується терпінням і покорою. Намагання виправдати страждання як шлях до порятунку часом просякнуті мотивами самознищення, жалоби за страдниками, виправдання людської муки як неминучості, даної людям споконвічно [2, с.259].

За Словником СТРАЖДАННЯ: 1. Дія за значенням страждати. 2. Про вияв фізичного чи морального болю [3, т.9, с.748], а *страждати* – зазнавати сильного фізичного болю, мучитись від нього; відчувати наслідки чого-небудь (переважно негативного); мати яку-небудь хворобу, недугу; хворіти. Зазнавати моральних мук, переживань. Нудьгувати, томитися, кохаючи кого-небудь. Болісно переживати чию-небудь невдачу, чиясь нещастя. Зазнавати утисків переслідування. Зазнавати шкоди, збитків [3, т.9, с.748].

Нерозривною від концепту «СТРАЖДАННЯ» є лексема *страдник*. У словнику подається таке визначення: «*Страдник* – той, хто зазнає чи зазнав багато фізичних або моральних страждань. Канонізований церковно святий, що зазнав мук за віру, мученик» [3, т.9, с.746]. Але у своїх дослідженнях ми будемо акцентувати увагу на аналізі концепту «СТРАЖДАННЯ».

Отже, страждання здебільшого розуміють як певні душевні переживання, життєву слабкість, що найчастіше ідентифікують із фізичним і моральним болем, мукою, ширше – хворобою; страждання сприймають як те, що суперечить бажанням і волі людини і яке вона, як правило, оцінює негативно.

Душа героя п'єси «До щастя» І. Огієнка розвивається від важких страждань, які викликані спогадами про пережите. З перших сторінок тексту ми можемо спостерігати, яке визначення поняття *страждання* у своїх міркуваннях подає автор твору Іван Огієнко:

О помилки мої минулі,
Які ж ви всі палючі!
Я думав – діти ви послулі,
А ви – гаддя з-під кручі...

На мене прете ви юрбою,
Вампіри із безодні,
Та стати проти вас добюю
Не в силі я сьогодні...
Душі мої жаска отрута,
Ви полум'я для серця, –
На мене ви затяжні пута.
Щоб з вами вести гёрця!
Огнем печете скорбну душу
І жалите осою, –
Терпіти ж вас до гробу мўшу,
Не в силі будь собою...
У вас шукав собі Спасіння,
Життєві Ідеали, –
А ви, як мрячна ніс осіння,
Всі Зироньки покрали...
Коли оглянусь на минуле,
В очах аж темно стане:
Щасливе все – тепер нечуле,
Й бридке колись кохане...
О помилки мої минулі,
Які ж ви всі палючі!
Я думав – діти ви послулі,
А ви – гаддя з-під кручі... [5, с.112].

У свідомості героїв поняття *страждання* є невід'ємним у житті. Автор називає *страждання самотністю, що «точить як шапелі»* [с.114].

Страждання для одного з героїв «Філософських містерій», це перш за все душевний нестерпний біль, і цей біль пов'язаний із коханням та пристрасною до жінки. Водночас його зболіла душа прагне реанімування, яке автор розуміє як:

1) повне знеболення:

Болить моє серце шохвилі,
Усе не знаходжу спокою:
Все сняться мені очі милі,
Усе розмовляю з тобою!..
Усе мені пахнеш, як рожа,
Бриниш, як травнева лелія, –
Дружина улюблена гожа,
Солодка надзоряна мрія!..
Вертайся ж скоріше, кохана,
Вертайся до рідного дому, –
І легко загоїться рана
В зболілому серці моему!... [5, с. 115];

2) повернення рідних:

Немов земля дощу в посуху,
Так ми чекаємо своїх,
Та щось нема про них і слуху, –
Мов вітром лист, рознесло їх... [5, с.127];

3) самоудосконалення, сквородинівська «сродна праця»:

Нехай же Щастя й у роботі
Людина віддано шукає;
Робота мила по охоті
Приносить щастя всім безкрає!
Бо праця родить спокій духа,
Й думки погожі та ясні,
Від неї радість та обуха,
Немов від сонця навесні [5, с.135].

Концепт «СТРАЖДАННЯ» допомагає розкрити лексема *печаль*, яка дає змогу глибоко зрозуміти у чому полягають страждання людини. За словником, *печаль* – те, що засмучує кого-небудь, завдає комусь горя, журби [т.6, с.346]. Герої говорять про вселенську, невловиму, ненав'язливу печаль душі, яка роз'їдає кожного й точить із середини дужче, ніж точить смертельна недуга.

Схопилась буря й розігнала
Пташок по спрагнених по Світу,
А нам – труйні колючі жала
Й життя зболіле без просвіту... [5, с.127].

У дії, яка відтворює полілог між Тілом, Душею, Розумом, Серцем та Ангелом Господнім, кожен герой, який уособлює частину людської істоти, передає своє розуміння печалі і страждання.

Душа:

Сиджу я в Тілі, як в в'язниці,
Й гризе мене журба й печаль:
Мої до Господа зріниці,
Та й тіла рідного все жаль... [5, с.130].

Серце:

Мені, малому, лиш мовчати,
Забувши мрії та любов,
Бо в мене тіло запалати,
Тому на болі будь готов [5, с.130].

Серцеві страждання душі людська істота не може контролювати за допомогою розуму, і це ми помічаємо із слів Ангола Хоронителя¹:

Коли Душа та Тіло в згоді,
І служать Богові удвох,
То Щастя кублитися в народі,
Як той шовковий в лісі мох [5, с.137].

Отже, за допомогою методу суцільної вибірки, ми з'ясували вербалізацію концепту «СТРАЖДАННЯ» у «Філософській містерії» розділі «До щастя» Івана Огієнка. *Страждання* – це душевний нестерпний біль пов'язаний із любов'ю та пристрастю; очищення душі, як спокута від гріха.

Для мене Щастя – в ріднім домі
Віку свого доживати,
По перенесеній утомі
Не рушу вже з святої хати...

¹ Назва дійової особи за оригіналом твору

Страждання випила я чашу
Глибоку й повну аж до дна, –
Нехай же теплу єдність нашу
Любов оживлює одна! [5, с.130].

Проте Іван Огієнко стверджував, що найвище страждання – то страждання за свій народ.

Що тяжчий Хрест за Край свій Рідний,
Що більша за Народ свій жертва, –
Скоріше прийде час побідний,
Й не буде праця наша мертва.
Люби свій Край, як любиш Бога,
А свій Народ, як Матір Божу,
Тоді Голгота – в Рай дорога,
І терня станеться за рожу! [5, с.157].

Погоджуючись з В.І. Кононенком, зазначаємо, що страждання невичерпні, поки в людині жевріє життя. Допомагають розкрити зміст концепту лексеми: *печаль, журба, біль, депресія, божжевілья, самотність, хвороба, скіння, травма*.

Список використаних джерел:

1. Ігор Митрополит Львівський УГКЦ. Слово Митрополита Львівського на свято Страждання Пресвятої Богородиці від 20/06/2015. – Режим доступу: http://www.ugcc.lviv.ua/about/archbishop/archcalendar/190-Slovo_Mitropolita_Lvivskogo_na_.html.
2. Кононенко В.І. Концепти українського дискурсу / В.І. Кононенко. – К. ; Івано-Франківськ : Плай, 2004. – 245 с.
3. Краснобаєва-Чорна Ж. Термінополе КОНЦЕПТ / Ж. Краснобаєва-Чорна // Українська мова. – 2006. – №2. – С. 67-79.
4. Кубрякова Е.С. Концепт // Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина ; под общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М. : Издательство Московского государственного университета, 1996. – С. 90-93.
5. Митрополит Іларіон. Твори. Том перший: Філософські містерії / Іларіон Митрополит. – Вінніпег : Printed by Trident Press Ltd., Winnipeg, Canada, 1957. – 336 с.
6. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология : монографія / Е.А. Селиванова. – К. : Издательство украинского филологического центра, 2000. – 248 с.
7. Словник іншомовних слів / [за редакцією О.С. Мельничука]. – К. : Головна ред. УРЕ АН УРСР, 1975. – 775 с.
8. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970-1980.
9. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 246 с.

Main task of conceptivestudies is to explore and systematically describe the concepts of a language by means of language, that linguistic and conceptual world view, given the possible lakunarnist concept or its individual components. The article analyzes the concept of «suffering» of values as the dominant world view of author Ivan Ogijenko language and concept implementation represented in dramatic works.

Key words: concept, contseptyvistyka, conceptual world picture, conceptual analysis, the value of the concept of «suffering».

Отримано: 26.10.2016 р.